
Verslag Kick-off bijeenkomst Leidraad Duurzaamheid

Datum:	Maandag 28 maart 2022
Tijd:	17.00u-18.30u
5 Locatie:	Digitaal, ZOOM
Aanwezigen:	Anneke Kwee (NVOG), Cathy van Beek (individueel expert), Corina Sie (NVA), Edwin van Leent (NVDV), Femke Aanhane (SRI), Femme Dirksmeier-Harinck (NVMDL), Fleur Westerlaken (VHIG), Haitske Graveland (SRI), Hillie Beumer (NVVH), Jeroen van Moorselaar (NVU), Karin Ellen Veldkamp (NVMM), Kirsten Molendijk (RIVM), Klaartje Weidema (SRI), Leontien Geven (NVKNO), Margo Kusters (NVMM), Marjolijn Duijvestein (NVMDL), Melinda Witbreuk (NOV), Mieke Waltmans (VHIG), Miriam Slot (NVVN), Nicole Bouvy (NVVH), Nicole Hunfeld (The Green IC), Pauline de Heer (ZIN), Peter Go (NVVH), Pim van Egmond (NOV), Redmer van Leeuwen (NOG), Remco de Bree (NVKNO), Renata Klop (ZonMw), Selma Bons (NVA), Sjoerd Elferink (NOG), Tammo Brouwer (NVA), Yee Lai Lam (NVDV), Frank Willem Jansen (NVOG, voorzitter), Kim van Nieuwenhuizen (arts-onderzoeker, LUMC), Toon Lamberts (Kennisinstituut) en Charlotte Michels (Kennisinstituut)

---

1. Opening

Frank Willem Jansen (NVOG, voorzitter werkgroep) opent de kick-off meeting en heet iedereen van harte welkom. Voor deze bijeenkomst zijn voorzitters van lopende richtlijnen gericht op snijdende specialismen, bureaumedewerkers en inhoudsdeskundigen van partijen die in de werkgroep zitten, leden van de klankbordgroep en derde partijen uitgenodigd. Er zijn vandaag ongeveer 37 deelnemers namens 18 verenigingen/organisaties aanwezig. Frank Willem licht kort het doel van de Leidraad en deze bijeenkomst toe.

2. Aanleiding en doelstelling Leidraad

Kim van Nieuwenhuizen (arts-onderzoeker, LUMC) licht kort de aanleiding van de Leidraad toe. De CO₂-uitstoot door de gezondheidszorg bedraagt 7% van de totale CO₂-voetafdruk van Nederland (De Bruin, 2019; Eckelman, 2018) en geschat wordt dat 20-30% van het totale ziekenhuisafval afkomstig is van de OK (Friedericy, 2019). Om de gezondheid van toekomstige generaties te garanderen, moeten niet alleen de kosten van de zorg beteugeld worden, maar ook de belasting van het milieu door de zorg. Tot nu is er weinig tot geen aandacht voor de milieu effecten van een behandeling bij richtlijnen. Doelstelling van deze Leidraad is om te komen tot algemene handvatten voor het opnemen van een duurzaamheidsparagraaf bij revisie van bestaande of ontwikkeling van nieuwe landelijke richtlijnen in de snijdende disciplines.

Het doel van deze kick-off bijeenkomst is het verzamelen van aandachtspunten en ervaren knelpunten in de praktijk om uiteindelijk de methodologische handreiking op te kunnen stellen die inhoudelijk aansluit bij de behoefte van het veld.

3. Werkwijze richtlijnontwikkeling

De Leidraad wordt in twee delen uitgewerkt:

- Deel A: Methodologische handreiking. We ontwikkelen een duurzaamheidskader voor richtlijnen, hierbij wordt een breed scala aan vragen opgepakt. Bijvoorbeeld:
  - Set van criteria om vast te stellen wanneer expliciet aandacht nodig is voor duurzaamheid bij richtlijnontwikkeling.
  - Criteria om te bepalen bij welke onderwerpen een “expert” op het gebied van duurzaamheid in de werkgroep op te nemen.
  - Standaard literatuursearches op duurzaamheidsaspecten.

- Handreikingen hoe duurzaamheid kan worden meegenomen in: de knelpuntenanalyse, het 'evidence to decision framework' (overwegingen) en aanbevelingen.
- Deel B: Vijf inhoudelijke modules gericht op duurzaamheid. Er worden vijf inhoudelijke modules uitgewerkt, specifiek gericht op duurzaamheidsaspecten (i.e. type operatietechnieken, reusables vs. disposables, afdekmaterialen, anesthesie en luchtbehandeling).

4. Openstaande vraagstukken methodologische handreiking

Charlotte Michels (Kennisinstituut) vertelt dat we ons tijdens deze kick-off bijeenkomst voornamelijk richten op 'Deel A: Methodologische handreiking'. Kortom, hoe kunnen we werkgroepleden, bureaumedewerkers, adviseurs van het Kennisinstituut het beste ondersteunen om duurzaamheid te verwerken in richtlijnontwikkeling? Tijdens dit project leggen we duurzaamheidsaspecten langs de Evidence Based Richtlijnontwikkeling. Per fase kan duurzaamheid een rol spelen. De stuurgroep heeft gezamenlijk een aantal duurzaamheidsvraagstukken vastgesteld waar we tijdens deze bijeenkomst over willen sparren.

- Module (Frank Willem – room 1): Wanneer moet duurzaamheid aan bod komen: per module of aan het einde van een concept richtlijn?
- Knelpunten (Charlotte – room 2): Moeten we duurzaamheid standaard meenemen als knelpunt?
- Uitkomsten (Kim – room 3): Bij het opstellen van de PICO, moeten we duurzaamheid standaard meenemen?
- Overwegingen (Toon – room 4):
  - Hoe verhoudt duurzaamheid zich tot andere uitkomsten (denk aan effectiviteit, QALYs, kosten-effectiviteit)?
  - Wanneer speelt duurzaamheid een rol in de keuze van een behandeling? Zou dit een doorslaggevende factor moeten zijn?
  - Hoe kan duurzaamheid adequaat worden meegenomen in de overwegingen (i.e. evidence to decision framework)? Welke informatie heeft een werkgroep nodig?
- Werkgroep samenstelling (generiek): Wanneer moet er een duurzaamheidsexpert geraadpleegd worden? Wat verstaat u hieronder?
- Leidraad algemeen (generiek): Wat verwacht u van de leidraad? Hoe ondersteunt de leidraad bij het opstellen van een richtlijn?

5. Break-out sessies

Voor het bespreken van mogelijke knelpunten worden de aanwezigen opgedeeld in vier subgroepen. Elke subgroep heeft een onderwerp toegewezen gekregen, maar aanwezigen kunnen ook punten benoemen die buiten het onderwerp vallen. In 25 minuten worden de belangrijkste knelpunten die de aanwezigen ervaren geïnventariseerd.

Plenaire nabespreking

De uitkomsten van de subgroepen worden samengevat en plenair teruggekoppeld. In het kort de genoemde punten per onderwerp:

Room 1 (Frank Willem Jansen)

Afgevaardigden: Corina Sie (NVA), Haitske Graveland (SRI), Kirsten Molendijk (RIVM), Margo Kusters (NVMM), Marjolijn Duijvestein (NVMDL), Melinda Witbreuk (NOV), Pim van Egmond (NOV), Renata Klop (ZonMw), Selma Bons (NVA), Sjoerd Elferink (NOG)

- De voorkeur ligt bij een tussenvorm om per modules de duurzaamheidsaspecten te behandelen.

- De herziening van richtlijnen wordt per module opgepakt en veel medisch specialisten lezen richtlijnen per module, daarom zou het mooi zijn om duurzaamheid per module te verwerken.
- Er heerst erkenning dat bepaalde modules moeilijk te vatten zullen zijn op duurzaamheidsaspecten.
- Algemeenheden (reusable vs. disposable, medicatie toediening, patiënten controles op afstand) graag generiek/ algemeen oppakken.

Room 2 (Charlotte Michels)

Afgevaardigden: Tammo Brouwer (NVA), Peter Go (NVVH), Pauline de Heer (ZiN), Yee Lai Lam (NVDV), Nicole Hunfeld (The Green IC), Hillie Beumer (NVVH)

- Duurzaamheid zo vroeg mogelijk in de richtlijnontwikkeling bespreken (ofwel, duurzaamheid standaard tijdens eerste bijeenkomsten benoemen). Indien nodig kunnen werkgroepleden vervolgens duurzaamheidsaspecten op maat verwerken.
- Door duurzaamheid bij aanvang van de richtlijnontwikkeling mee te nemen, kunnen ook kennislacunes het best geïdentificeerd worden (zodat ook doelmatig vervolgonderzoek geïnitieerd wordt).
- Nu moet de focus liggen op 'hotspots'/ laaghangend fruit, waarbij een generieke aanpak wenselijk is. Op organisatie niveau zijn algemene richtlijnen gericht op duurzaamheid nodig, op deze manier kunnen ziekenhuizen zelf/op maat optimalisaties doorvoeren.
- Bij gelijke (kosten-)effectiviteit speelt duurzaamheid een doorslaggevende rol. De gevolgen van duurzame oplossingen moeten we doorrekenen.
- Genoemde voorbeelden van onderwerpen die aandacht behoeven: stoffen jassen, laminaire flow, robotchirurgie, anesthesiegassen vs. spuiten.
- Leidraad algemeen (generiek):
  - o Adviezen geven zodat per ziekenhuis oplossingen op maat gegeven kunnen worden.
  - o Handvatten om kennislacunes aan te stippen (dit mag door het hele proces lopen).
  - o Afwegingen schetsen zodat werkgroepleden geholpen worden in de discussie. Veel zal gebaseerd worden op 'boeren verstand', er zijn immers geen RCTs bekend.

Room 3 (Kim van Nieuwenhuizen)

Afgevaardigden: Cathy van Beek (voorzitter Klimaattafel Gezondheidszorg Rotterdam), Anneke Kwee (NVOG), Leontien Geven (KNOV), Fleur Westerlaken (VHIG), Remco de Bree (KNOV), Redmer van Leeuwen (NOG), Femke Aanhane (SKILZ)

- Om awareness te vergroten moet duurzaamheid zo snel mogelijk in de richtlijnontwikkeling naar voren komen. Omdat richtlijnen nu per module worden gereviseerd is individuele aanpak per module meer wenselijk.
- Er is veel discussie geweest in de subgroep m.b.t. PICO's. Naar verwachting is er relatief weinig literatuur gericht op duurzaamheid beschikbaar, dus duurzaamheid moeten we standaard meenemen in de 'overwegingen'.
- Kennishiaten moeten geadresseerd worden in richtlijnen, maar hierbij moeten wel handvatten geboden worden waar werkgroepleden aan moeten denken. Voorstel wordt gedaan om een lijst duurzaamheid-uitkomsten (voor PICO's) op te nemen in de Leidraad (e.g. DALYs, QALYs, CO₂-uitstoot, afval, energie). Het liefst zou je per CO₂-uitstoot willen weten wat de impact is op kwaliteit van leven en kosten.

Room 4 (Toon Lamberts)

Afgevaardigden: Edwin van Leent (NVDV), Femme Dirksmeier-Harinck (NVMDL), Jeroen van Moorselaar (NVU), Karin Ellen Veldkamp (NVMM), Klaartje Weidema (SRI), Mieke Waltmans (VHIG), Nicole Bouvy (NVVH), Miriam Slot (NVVN)

- Zo breed mogelijk 'overwegingen' omschrijven (e.g. standaard aandacht geven aan duurzaamheid, infectiepreventie, microbiologie, kwaliteit van leven). Bij gelijke effectiviteit en kwaliteit, dan spelen kosten en LCAs een grote rol in de 'overwegingen'.
- Hierbij moet ook de industrie meegenomen worden, omdat er perverse prikkels in de praktijk worden gezien (ter illustratie, soms worden apparaten met korting aangeboden en vervolgens dienen er prijzige disposables voor het gebruik gekocht worden).
- Hoe hard is de bewijsvoering m.b.t. duurzaamheid? Elke vorm van hoog kwalitatieve evidence ontbreekt, het is moeilijk om hiermee om te gaan. De uiteindelijke afweging zal afhankelijk zijn van de context en ingreep. Bijvoorbeeld vanuit infectiepreventie: hoe schoon moet schoon zijn?
- Vanuit de deskundigen infectiepreventie wordt er gewerkt aan een *Toolbox* om duurzaamheid op het gebied van infectiepreventie mee te kunnen nemen, dit zesdelige stappenplan zou mogelijk een mooie plek in de overwegingen bij richtlijnen kunnen krijgen.

6. Aanvullingen vanuit de ZOOM-chat en plenaire discussie

Tijdens de kick-off meeting hebben enkele deelnemers gebruik gemaakt van de chatfunctie van Zoom. Daarnaast worden nog enkele generieke vragen voorgelegd aan de aanwezigen door Frank Willem. De volgende onderwerpen/aandachtspunten zijn genoemd:

- 5 • Wanneer moet er een duurzaamheidsexpert geraadpleegd worden?
  - We moeten handelen naar bevind van zaken (e.g. RIVM, ZonMw, ingenieurs kunnen geraadpleegd worden), maar dit zal afhankelijk van de context zijn.
  - Er wordt voorgesteld om bestaande duurzaamheidsplatforms te clusteren, zodat experts elkaar weten te vinden.
- 10 • In april 2022 wordt een SRI handreiking gepubliceerd met stappenplan (zes stappen) hoe om te gaan met duurzaamheid.
- Vier pijlers van duurzame zorg worden herhaaldelijk genoemd: Klimaatcrisis (49% CO₂-reductie in 2030), Circulaire bedrijfsvoering, Medicijnresten uit afvalwater en Gezond makende leefomgeving en milieu. Naar verwachting worden hier steeds meer verplichtingen aan verbonden.

15

7. Vervolgafspraken en sluiting

Het verslag van deze avond wordt verspreid en er is gelegenheid tot commentaar of aanvullingen hierop. De werkgroepleden zullen de resultaten van deze kick-off bijeenkomst verwerken in de methodologische handreiking.

- 20 Als de concept Leidraad gereed is zal deze ter commentaar aan genodigden worden verstuurd, er is dan gelegenheid commentaar/suggesties te leveren.

Frank Willem Jansen en Charlotte Michels bedanken iedereen voor zijn/haar komst en actieve participatie.